

ons la proposta d'adoptar tres llengües —precisament l'anglès, el francès i l'alemany— com a llengües de treball de la Unió. En el segon, s'hi inclou un examen crític de la política lingüística europea en el terreny de la comunicació externa que assenyala, per exemple, l'aposta insuficient de la Unió per l'ús de les tecnologies de la informació i la necessitat d'avançar en l'establiment d'unes bases de multilingüisme convergent que permetin impulsar una dinàmica de comunicació política democràtica en el marc europeu.

El darrer capítol («*Recognition, self-determination and integration in a union of diversity*») tracta de reconduir els resultats previs de l'estudi a algunes nocions clau de la política constitucional europea: d'una banda, el principi de subsidiarietat, com a possible suport normatiu per a les polítiques institucionals de reconeixement a la UE. I, de l'altra, el concepte d'*autodeterminació democràtica*, que és reinterpretat en el context de la construcció d'una entitat política europea. L'estudi conclou, de manera oberta, amb l'apel·lació a la política com un mitjà apropiat per definir què significa ser ciutadà en una «*union of diversity*».

En definitiva, l'obra ressenyada de Peter Kraus ofereix una quantitat i riquesa tal d'elements d'anàlisi i reflexió sobre què implica una política lingüística en un context democràtic que cal recomanar-ne la lectura a totes les persones interessades en les qüestions bàsiques que planteja la gestió de la diversitat lingüística, més enllà fins i tot del tema de les llengües a la Unió Europea.

Hildo Honório do Couto. **Ecolingüística: Estudo das relações entre língua e meio ambiente.** Brasília: Thesaurus, 2007.

Pere Comellas*

Ecolingüística és un llibre ambiciós i extens. Intenta replantejar la globalitat dels estudis lingüístics des d'una perspectiva ecològica. Per a l'autor, l'ecolingüística no és ni una nova branca de la lingüística ni un substitut o una ampliació de la sociolingüística, sinó un «principi orientador». La definició que en fa, i que es reitera sovint al llarg del llibre quan repassa els diferents àmbits d'estudi de la disciplina, és molt senzilla i àmplia: es «l'estudi de les relacions

* Pere Comellas, professor de la secció de filologies gallega i portuguesa de la Universitat de Barcelona.

entre llengua i medi ambient». El concepte fonamental d'aquest estudi seria l'ecosistema, que consta de tres esferes —territori, població i llengua— interrelacionades. A partir d'aquesta base, l'autor formula la teoria de l'ecologia fonamental de la llengua, segons la qual una llengua i un territori interaccionen a través d'una població o comunitat, és a dir, que un model idealitzat de situació ecolingüística és aquell en què tenim un territori on viu una població homogènia que desenvolupa una llengua. Tenim, doncs, un triangle en el qual el vèrtex superior, format per la població, interacciona directament amb els altres dos, que al seu torn interaccionen, però indirectament, amb el filtre de la població. És a dir, que la llengua està condicionada per l'entorn a través de la comunitat, i que l'entorn pot veure's condicionat per la llengua, però també a través de la comunitat. Couto rebutja del tot qualsevol mena de determinisme lingüístic, és a dir, qualsevol teoria que situï en el vèrtex superior la llengua, pont entre territori i població.

Hi ha en la visió ecològica alguns conceptes fonamentals que Couto enuncia de bon començament. Així, l'autor entén la llengua fonamentalment com a interacció, i critica també els plantejaments teòrics i les escoles lingüístiques que la reifiquen o l'observen com un element autònom, deslligat de l'entorn (que també caracteritza en tres nivells: físic, social i psíquic), o bé com una característica individual que es projecta a la societat: per sobre de tot, llenguatge és, des d'aquesta perspectiva, intercanvi, socialització. És cert que admet que un cop constituït, el llenguatge adquireix una certa autonomia, i així és capaç de parlar de coses que no tenen referent. És com si, un cop engegada, la màquina lingüística nascuda per permetre la interacció entre els membres de la comunitat per tal d'explicar-se l'entorn, sobreproduís pel seu compte, inventés categories i etiquetes que no surten del món sinó de la pròpia capacitat de recombinar els referents reals.

A més, els estudis lingüístics serien holítics, en contraposició amb la perspectiva analítica cartesiana: «en una aproximació ecològica un objecte d'estudi no pot abordar-se com si fos un conjunt aleatori de *dissecta membra*» (p. 29), la qual cosa porta a considerar l'ecosistema com un element no discontinu, no delimitable estrictament, sinó porós. D'altra banda, és important la idea d'*adaptació*, com a mecanisme dinàmic que fa possible l'equilibri homeostàtic: «sempre que hi hagi un canvi en un dels éssers que es troben en interrelació a l'ecosistema, hi haurà una reorganització (adaptació) en el tot per tal que l'equilibri es mantingui» (p. 32). Un equilibri evidentment, doncs, en constant canvi i no pas una idíl·lica comunitat edènica. De fet, les interrelacions es

classifiquen en diferents tipus, agrupables en harmòniques i inharmòniques o conflictives.

La idea d'evolució amara també l'ecolingüística de Couto, classificada en dues menes: per anagènesi (sorgiment d'una nova espècie per modificació gradual, com el grec modern del grec antic) i per cladogènesi (procés d'isolament d'un grup respecte de la població principal, cas de la diversificació del llatí). Finalment, són essencials la valorització de la diversitat, element clau per a l'estabilitat d'un ecosistema, i la visió a llarg termini (una intervenció que pot semblar profitosa sincrònicament pot acabar essent desastrosa diacrònicament).

Un cop establerts certs principis generals, Couto sintetitza la història de l'ecolingüística i comenta a grans trets les aportacions de les diferents branques i escoles. És molt lloable la gran diversitat bibliogràfica que pren en consideració, amb citacions de fonts no només (com és habitual) anglòfones, sinó també franceses, portugueses, espanyoles, alemanyes, italianes o catalanes. Com ho és també l'esforç explicatiu que sovint fa el llibre, de vocació clarament didàctica (per exemple l'explicació de *nínxol* i *hàbitat* amb la metàfora de *professió* i *adreça*).

La primera part del llibre, doncs, està constituïda per la introducció i la síntesi històrica. La segona part es dedica a glossar la teoria de l'ecologia fonamental de la llengua, ja enunciada. La llengua sorgeix de la dinàmica interactiva entre població i territori, i es veu condicionada per aquest ecosistema. Així, per exemple, l'adaptació a l'entorn hauria d'explicar la fesomia que adopta el llenguatge. Per exemple, «la sintaxi emergeix per motius de claredat en la comunicació» (p. 114), o bé «pràcticament tot en la llengua emergeix del medi ambient» (p. 115), fins al punt que «moltes de les llengües actuals contenen reminiscències d'una possible fase d'iconicitat gairebé absoluta entre llenguatge i realitat» (p. 130). Molt sovint l'autor agafa exemples de llengües criolles (és també un estudiós d'aquest camp, especialment del crioll de Guinea Bissau) per il·lustrar aquesta dependència de les formes lingüístiques respecte del medi ambient i per donar suport a la idea que els criolls, com a construccions lingüístiques sorgides en uns determinats ecosistemes i amb una menor influència de la transmissió cultural prèvia, revelen tendències lingüístiques més clares (no deixa de ser la base de les argumentacions innatistes de Bickerton, també criollista, o fins i tot de Pinker, encara que les conclusions d'aquests estudiosos puguin ser molt diferents).

Per Couto no sembla gaire important el possible condicionament que suposaria la naturalesa de la ment humana en la formació del llenguatge, per bé que teòricament també aquesta conforma un dels ecosistemes, el psíquic. Per exemple, considera que «les úniques dues categories generals, “universals”, són les de substantiu i verb. Aquestes reflectirien les dues úniques coses eternes, immutables i no creades, és a dir, la matèria i l’energia (el moviment)» (p. 146). Tanmateix, no explica per què, tot i que a la realitat física mai no es presenten les dues categories isolades, tota la humanitat les percep de manera deslligada.

La tercera part es dedica a presentar de quina manera l’enfocament ecolingüístic s’aplica a les branques tradicionals de la lingüística. Així, repassa la sintaxi a la llum de la idea que són les condicions del territori, de la realitat, amb les quals els humans han d’interactuar, el que en forja la fesomia. Couto afirma, per exemple, que la sintaxi més primitiva o menys marcada és l’ordre de constituents, mentre que la introducció de partícules i sobretot la flexió «exigirien un esforç addicional» (p. 165). De fet, aquesta última «sorgeix més tard en l’adquisició de L1 pel infants i és més rara en les llengües del món» (p. 165). D’una banda l’autor sembla aplicar a les formes lingüístiques la projecció de l’ontogènesi en la filogènesi: la dinàmica de l’adquisició d’una llengua reproduiria les fases de la dinàmica del sorgiment del llenguatge en l’espècie humana («en les fases inicials de sorgiment, les llengües no tendeixen gaire a l’adjectivació» (p. 168), la qual cosa, si no m’equivoco, no obté gaire consens a la lingüística. D’una altra banda, estableix una jerarquia de menys a més complexitat entre ordre, aglutinació i flexió, idea també molt i molt qüestionada.

Sempre sobre la base de la interacció amb el medi ambient com a principi explicatiu fonamental, l’autor repassa també l’àmbit de la morfologia, del lèxic (on fa afirmacions ben controvertides, com ara que «El que no és comú és una llengua que forma part d’una comunitat amb un baixíssim índex de “desenvolupament” tecnològic que disposi d’un lèxic nombrós i diversificat», p. 197), la fonologia i la fonètica.

La quarta part està dedicada al que Couto anomena «etnoecologia lingüística», és a dir, a l’estudi de les conseqüències lingüístiques i culturals que té la convivència amb un medi natural, i en certa manera de les relacions entre llengua i cultura. Som en el camp de les etnocències: etnobotànica, etnozoològia i etnomedicina (que sempre centren el seu interès en «comunitats índigenes», les quals, implícitament si més no, se suposa que viuen en un grau

d'integració amb l'ecosistema més alt que les societats industrials, i també en un punt més proper a l'homeòstasi. Especial atenció dedica el llibre a l'etno-toponímia i a l'etnoantroponímia, és a dir, als processos de categorització de noms i persones per part d'aquestes comunitats generalment qualificades de tradicionals. En tot aquest capítol ressonen sovint aspectes de la discussió sobre relativisme lingüístic, tendències que l'autor enuncia però a les quals generalment no s'adhereix: «sembla que la manca de lexema indicaria absència de concepte, i d'experiència de la cosa, encara que això sigui una mica polèmic» (p. 278). I en tot cas se situa clarament en una posició contrària al determinisme lingüístic i subratlla la dependència (per bé que també la relació dialèctica) de la llengua respecte del medi ambient: «les coses del món natural [...] són percebudes no perquè tinguem les paraules “arbre”, “animal” o “aigua”, com algunes escoles filosòfiques donen a entendre. Al contrari, tenim les paraules “arbre”, “animal” o “aigua” perquè els arbres, els animals i l'aigua ja eren al món abans no les percebéssim» (p. 279).

La cinquena part està dedicada a l'ecologia de les llengües, és a dir, a les interrelacions entre varietats lingüístiques, i al canvi. Segons Couto, hi ha quatre situacions que propicien el contacte de llengües: migració cap a un territori amb una llengua estandarditzada (migracions japoneses al Brasil, per exemple); migració d'una població que porta una llengua estandarditzada amb condicions per imposar-l'hi (les colonitzacions d'Amèrica); migracions de població de diferents orígens lingüístics cap a un territori tercer (poblament de Cap Verd per portuguesos i africans forçats), i desplaçaments esporàdics i temporalment limitats de membres d'una comunitat lingüística cap al territori d'una altra, generalment amb finalitats d'intercanvi (espais de frontera, desplaçaments amb fins comercials...). El llibre intenta molt sintèticament presentar els diferents resultats d'aquests quatre prototips, amb un resultat excessivament esquemàtic i amb un gran èmfasi en els criolls, entesos com a llengües mixtes producte precisament del contacte. En tot cas, postula com a situació prototípica l'existència d'un territori amb una població que parla una llengua, i les diferents modalitats de contacte alterarien constantment aquest prototip i de fet serien la causa fonamental del canvi: «el contacte és l'ànima del canvi lingüístic. Es pot fins i tot afirmar que tot canvi lingüístic es deu al contacte, en alguna de les seves diverses modalitats» (p. 291). Tanmateix, en l'apartat dedicat a l'«evolució lingüística», Couto cita Mufwene quan diu que el canvi és «una conseqüència de la “repliació imperfecta” en les interaccions de parlants individuals a mesura que adapten les estratègies comunicatives d'uns a les dels altres o a noves neces-

sitats». L'autor prefereix el terme *evolució* al de *canvi* perquè vol prendre com a model conceptual les ciències biològiques, que l'entenen no pas com un moviment teleològic sinó sense objectiu ni progressió de cap mena. Per tancar aquesta part, el llibre analitza les «ecologies complexes», on conflueixen diverses varietats, i les dinàmiques que s'hi estableixen, així com els conceptes que tradicionalment s'empren per explicar-les (*llengua minoritària, multilingüisme territorial, social i individual, bilingüisme passiu, illa lingüística*, etc.). Igualment, hi aplica l'esquema de l'ecologia fonamental de la llengua, a través del qual també interpreta les idees de *llengua estàndard* i *dialectes*. Al meu entendre, encara que ningú no pot negar l'enorme influència de l'organització política en la dinàmica lingüística, l'autor concedeix una excessiva importància a l'estructura i els límits estatals.

La sisena part, sobre ecolingüística social, s'ocupa d'aspectes derivats de la relativa autonomia que adquiriria el llenguatge humà, per més que, insisteix l'autor, sigui una autonomia *a posteriori*, producte de la conformació del llenguatge com a resultat de la interacció d'una població en un medi ambient. Així, Couto entén l'anàlisi del discurs com la disciplina que posaria de manifest aquesta relativa autonomia (les llengües ens permeten mentir, és a dir, referir-nos a allò que no és real). Per exemple, podem verbalitzar la idea que el temps és lineal i creure'ns que de fet es tracta d'una condició de la realitat, però gràcies a la perspectiva que ens dóna l'estudi ecolingüístic desemmascarem el caràcter cultural i històric de metàfores com aquesta. Aquesta àrea té serioses implicacions sociopolítiques, ja que permet una crítica a fons de conceptes dominants, com la idea de progrés, de modernitat, de desenvolupament, etc., que es constitueixen també com a instruments de poder. L'autor aposta fortament per aquesta tendència crítica i posa de manifest (ho fa, de fet, en molts altres racons del llibre) que entén la recerca com una activitat compromesa i no deslligada de l'ètica, i que assumeix la inevitable empremta de l'observador en allò que observa. Tanmateix, crec que revela aquí la tendència a idealitzar un món rural i preindustrial que es mantindria més a prop d'un suposat estat de naturalesa, mentre l'urbs representaria l'alienació de les persones respecte de la natura. I Couto no s'està d'expressar a vegades aquesta tendència amb un cert dogmatisme: «el discurs rural no s'amaga darrere d'eufemismes per aplacar susceptibilitats com les dels urbanites, les coses i accions tenen el nom que tenen i punt final» (p. 344), o bé: «El mitjà de transport eren el rucs, els cavalls i els bous. El carro de bous era el vehicle disponible per carregar la collita i altres béns necessaris per a la vida local. Malgrat tot, la gent era feliç i no ho sabia» (p. 368).

La setena part es dedica més pròpiament a l'àmbit politicojurídic: planificació lingüística i drets lingüístics («no es poden deslligar els problemes de dret lingüístic dels altres drets, com el dret a la cultura o el dret a la terra», p. 398), així com a qüestions d'aprenentatge i ensenyament de llengües.

Finalment, Couto esmenta en un darrer capítol dues àrees afins a la lingüística, però que ja no considera pròpiament objecte d'aquesta disciplina. D'aquesta manera, vol mostrar que la divisió disciplinària no deixa de ser un instrument útil i no pas el reflex d'una realitat que, segons els principis ecològics més bàsics, justament no es pot deslligar: cal considerar-la sempre com un tot. Es tracta del que l'autor anomena *ecosemiòtica* i *ecocrítica*. Couto defineix la primera amb paraules de Nöth: «l'estudi de les relacions semiòtiques mútues entre els organismes i el seu medi ambient». Una semiòtica, per tant, amb l'orientació ecològica general, és a dir, entesa en termes d'interrelació i d'ecosistemes, i que eviti l'antropocentrisme. Finalment, l'ecocrítica seria l'aplicació d'aquesta mateixa orientació als estudis literaris.

El llibre de Couto compon, doncs, un mosaic enorme i molt complex, sempre amb el fil conductor de l'orientació ecològica i amb la pretensió d'incloure tota la disciplina lingüística i més enllà. Es tracta d'un esforç important, l'extensió del qual pot perjudicar a vegades el resultat final. L'autor no dissimula gens les seves tendències ideològiques, cosa que, al meu entendre, permet orientar ràpidament el lector i evita malentesos i manipulacions inconfessades típiques de la pretensió d'objectivisme. Mostra, a més, la implicació personal en el que fa, a vegades fins i tot amb una franquesa molt rara en el discurs acadèmic (això és especialment visible en el pròleg). En una obra tan variada i que abraça tantíssims registres, és impossible estar d'acord en tot, però la gran quantitat de referències —que no es limiten ni a la lingüística ni al paradigma científic de més respectabilitat— pot resultar de gran utilitat per aprofundir en qualsevol dels territoris que explora. Des de moltes perspectives: de les més tradicionalment acadèmiques a l'ecologia profunda o el budisme.